

UDK: 808.03(045)

Nargiza SUYAROVA,
Qarshi davlat universiteti dotsenti
E-mail: suyarovanargiza567@gmail.com

Qarshi davlat universiteti professori T.Jumayev taqrizi ostida,

ABDULLA ORIPOV SHE'RIYATIDA METAFORALARNING QO'LLANILISHI

Annotatsiya

Maqolada metaforalar va ularning badiiy matnlardagi roli haqidagi aniq tushunchalar taqdim etilgan. Unda metaforalarning ijodiy samaradorligi, ularning hissiyotlarni va ma'nolarni ifodalashdagi ahamiyati, shuningdek, g'oyalarning chuqurligini va ko'p qirraligi ko'rsatib o'tilgan. Shuningdek, she'riyatida metaforalar qanday ishlatilgani va ularning ijodiy kontekstidagi o'rni to'g'risida kengaytirilgan tahlil keltirilgan, umuman olganda maqolada metaforalarning estetik ta'siri, ularning tabiat, inson va oilaviy munosabatlar bilan bog'liq obrazlar orqali qanday namoyon bo'lishi, hamda ularning to'g'ri va samarali ishlatilishiga ahamiyat berilgan.

Kalit so'zlar: She'riy matn, emotsional ta'sir, kognitiv funksiya, kommunikativ funksiya, mifopoez, badiiy tasvir, tashqi va ichki obrazlar.

УПОТРЕБЛЕНИЕ МЕТАФОР В ПОЭЗИИ АБДУЛЛЫ ОРИПОВА

Аннотация

В статье представлены четкие представления о метафорах и их роли в художественных текстах. Рассматриваются творческая эффективность метафор, их значение в выражении чувств и смыслов, а также глубина и многогранность идей. Также приведен расширенный анализ того, как метафоры используются в поэзии и какова их роль в творческом контексте. В целом, в статье подчеркивается эстетическое воздействие метафор, их проявление через образы, связанные с природой, человеком и семейными отношениями, а также уделяется внимание правильному и эффективному использованию метафор.

Ключевые слова: Поэтический текст, эмоциональное воздействие, когнитивная функция, коммуникативная функция, мифопоэз, художественное изображение, внешние и внутренние образы.

THE USE OF METAPHORS IN THE POETRY OF ABDULLA ORIPOV

Annotation

The article presents a clear understanding of metaphors and their role in literary texts. It shows the creative effectiveness of metaphors, their importance in expressing feelings and meanings, as well as the depth and versatility of ideas. Also, an extended analysis of how metaphors are used in his poetry and their place in the creative context is presented. In general, the article discusses the aesthetic effect of metaphors, how they are manifested through images related to nature, human and family relationships. importance is given to their correct and effective use.

Key words: Poetic text, emotional impact, cognitive function, communicative function, mythopoesis, artistic image, external and internal images.

Kirish. She'riy matnlarning kommunikativ xususiyatlari ilmiy va rasmiy matnlarning muloqotga oid xususiyatlaridan axborot va ta'sir qilish unsurlaridan qaysi birining ko'proq ustuvorlikka egaligi bilan farqlanadi. She'riy matnlarda axborot berish vazifasi ma'lum darajada susaygan bo'ladi, ammo buning o'rninga ba'diy matnlarda ta'sir qilish imkoniyati kuchliroq bo'ladi. Shu sababdan she'riy matnlarda emotsiyalar, hissiyotlar, badiiy san'atlar juda ko'proq foydalaniladi, ular sirasida ko'chma ma'noga asoslanganlari, ayniqsa, sermahsul bo'ladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). Metafora muhim rol o'ynaydigan rus tilshunosligida F.I.Tyutchev she'riyatining ruhiy faoliyat mahsuli sifatidagi o'ziga xosligi uning poetik tilidagi asosiy konseptual metaforalarni aniqlash va har tomonlama tahlil qilish natijasida aniq namoyon bo'ladi. F.I.Tyutchev, avvalo, tabiat va inson o'rtasidagi munosabatlar haqidagi falsafiy va mifopoetik qarashlarining amalga oshirilishini belgilaydi.

Metafora hodisasining o'zi inson tomonidan dunyoni tajriba asosida tushunish mahsulidir, deb ta'kidlagan edi. Metafora – bu tilda mavjud bo'lgan so'z yoki iborani avvalgi ma'noning bir qismini berish uchun tushunilgan obyektga murojaat qilish uchun ishlatishdir.

Tadqiqot metodologiyasi. S. Hojiyev ma'no ko'chishi faqat nominativ vazifa bajaribgina qolmay, balki ma'lum bir ijtimoiy ongda borliqning lisoniy tasvirini berishi vositasi sifatida talqin qilinadi. Bu borada tadqiqotchi Sh. Maxmaraimovanning teomorf obrazlarning lokal mifologik tizimlar ta'siridagi etnogenezisini tekshirib va uning diniy metaforadan farqini ochib, teomorfik metafora atamasining jahon tilshunosligidagi talqinini

mumtoz Sharq e'tiqodiy falsafasi nuqtai nazaridan tanqidiy ko'rib chiqdi. Ushbu davrning ichki metaforologiyasida N.D.Arutyunova tadqiqotlari ajralib turadi. Uning fikriga ko'ra, til antropomorfikdir va shuning uchun inson til hodisalarini tahlil qilishda mos yozuvlar nuqtasiga aylanadi. N.D.Arutyunova metaforalarning batafsil funksional tasnifini beradi, bunday til birliklarining "qat'iylik" darajasiga e'tibor qaratadi. G.N.Sklyarevskaya, asosan, metaforizatsiya jarayonida ishtirok etadigan bir qator semantik maydonlarni aniqlaydi, va ularning uchasi inson bilan bog'liqligini ta'kidlaydi. Jahonda metaforaga qiziqish insoniyat taraqqiyotida ilmga daxldor hodisalar paydo bo'lishi bilan bog'liq holda shakllana boshlagan. Bejiz bu masala buyuk mutafakkirlar Aristotel, J.J. Russo, V. Hegel va boshqalarning e'tiborini tortmagan. Bizga ma'lum, metafora bilan nafaqat olimlar, balki so'z bilan ish ko'ruvchi barcha soha vakillari qiziqishgan.

Metafora vazifasini bajaradigan eng qiziqarli kontekstlardan biri she'riy nutqdir. Poetik tilning o'ziga xosligi shundaki, u til birliklarining semantik salohiyatini aniq ochib beradi, shuning uchun dunyoning poetik manzarasi mantiqan bir-biridan farq qiladi. Bu yerda metafora dunyoni tushunish va qayta tiklash uchun vosita bo'lib xizmat qiladi.

Shu nuqtai nazardan, tadqiqotga qiziqish muallifning metaforizatsiyasi emas, balki muallifning badiiy merosida umumiy tildagi metaforik modellarning xususiy timsolidir. Metafora insonning bevosita jismoniy tajribasiga yaqinroq bo'lgan sohalar bo'yicha yangi konseptual sohalarni tushunishning bir vositasidir.

Ayniqsa, metaforalar ta'sirchanlikni kuchaytirish, voqelikni bo'rttirish, ifodaviylikni oshirish intensial vazifasini bajaradi. Xususan, quyidagi she'riy matnda metaforalarning turlicha shakllarini uchratish mumkin:

Masalan.

Eh, siz tog'lar, naqadar ko'rkam!

Sizga berar ilk nurin quyosh.

Par bulutlar, marvarid qorlar

Yuksak cho'qqi uzra qo'yg'an bosh.

SHo'x shalola toshar hayqirib,

Ko'ksingizga baxsh etib chiroy.

Qoyalarga bosh urar sapchib,

Suvlar to'lib oqqan toshqin soy.

“Abdulla Oripov she'riyatida qo'llangan lisoniy metaforalar lisoniy asosli metaforik ma'no hosil bo'lishi shakliy o'xshashligi asosida yuz beradi. Bunda so'z semantik strukturasiidagi denotativ semaning o'zgarishi, konnotativ va funksional semaning saqlanishi kuzatiladi. Ayrim holda konnotativ va funksional semada ham o'zgarish kuzatiladi. Bu, albatta, denotativ semadagi o'zgarish natijasidir.

Lisoniy asosli metaforalarni kuzatish natijasida amin bo'ldikki, metaforik ma'no hosil bo'lishi va uning voqelanishida tilning yaxlit tartibga solinganlik qonuniyati namoyon bo'ladi. Boshqacha aytganda, ko'chma ma'noni voqelantirishda tilning boshqa ko'lamlari hamkorligi muhim rol o'ynaydi. Voqealarni izohlashga harakat qilamiz.

Eh, siz tog'lar, naqadar ko'rkam!

Sizga berar ilk nurin quyosh.

Par bulutlar, marvarid qorlar

Yuksak cho'qqi uzra qo'yg'an bosh.

Xuddi shunday holat marvarid so'zining metaforik ma'no ifodalashida ham ko'zga tashlanadi. Yuksak cho'qqi uzra qo'yg'an bosh misrasida metaforik ma'nosining ifodalovchisi sintaktik shaklidir. Aniqrog'i, ma'no birikma vositasida ifodlangan. Albatta, frazeologik ma'no bilan shakldoshlik mavjudligini ham aytib o'tish lozim. Chunki tegishli iboralar lug'atida shunday ibora varianti borligi qayd etilgan. Bunda ham nomayon etishda denotativ o'xshashlik mavjud. Qorning cho'qqida bo'lishi, bulutlarning unga tegib turishi insonning boshini yerga qo'yishiga shaklan o'xshaydi. Harakatlardagi zohiriy o'xshashlik ikkilamchi metaforik ma'noga asos bo'lgan. Bu metaforik ma'no, albatta, muayyan o'xshashlikka asoslangan bo'lsa-da, faqat obrazli funktsiya bajarmoqda.

Bosh qo'ymoq birikmasi qo'shimcha ifodaviy funktsiya ham ado etadi. Bunda zimdan tog'ning ulug'vorligiga tan berish, unga bosh egish ma'nolari ham tushunilishi mumkin. Demak, baribir she'riy misrada ifoda semasining kuchayishi kuzatiladi. Tog' uchun salobat, ulug'vorlik, buyuklik, go'zallik, kenglik xos. Umuman olganda, tog' ulug'vorlik ramzi. Shu boisdan shoir shalolaga nisbatan sho'x, hayqirmoq so'zlarini bog'laydi. Shalolaning jo'shqinligi insonning sho'xlik holatiga zohiran o'xshaydi. Kichik irmoq ko'rinishidagi jilg'aning sharqirab oqishini bunday qiyoslash lisoniy metaforaning yorqin namunasi:

Sho'x shalola toshar hayqirib,

Ko'ksingizga baxsh etib chiroy.

Ko'rsatilgan misradagi hayqirmoq so'zi esa ma'lum darajada shalolaning holatiga mos tushmagandek. Holbuki, hayqirish daryo shovqiniga nisbatan qo'llansa, to'g'riroq bo'ladi. Sharqirash, shovullash va hayqirish bosqichli o'zgarishlar bilan bog'liq munosabatga kirishib, belgining darajali farqini o'zida

aks ettiradi. Shalola esa daryoning bir parchasiga mos keladi. Ushbu qo'shmisra qisqa matn sifatida olingandagina ko'ks so'zining metaforik ma'nosi anglashiladi. So'z ikkilamchi metaforik mohiyat kasb etgan. Chunki bu denotatni ifodalovchi so'z tilda mavjud. U – yon so'zi, tog'ning old tomoni, cho'qqining yoni kabi. Lekin inson tanasi bilan o'xshashlik ko'ks so'ziga metaforik baholash bergan. Ko'ks so'zining “old tomon” semasi metaforik ma'noda asosiy sema darajasiga ko'tarilgan.

Eh, siz tog'lar, dilrabo tog'lar,

Yosh qalbimni maftun etgansiz.

Abdulla Oripov insoniy go'zallikni ifodalovchi dilrabo sifatini toqqa nisbatan qo'llash bilan unda insoniy ulug'vorlikni ko'radi. Zero, yaratganing eng go'zal kashfiyoti – inson. Boshqa go'zalliklar ham ana shu mavjudlikning go'zalligi bilan o'lchanadi. Bunda ham shoir muayyan obrazli metaforik ma'no ifodalash uchun xizmat qilgan.

Ko'rinadiki, Abdulla Oripov lirik she'rlarida lisoniy metaforaning turli ko'rinishlaridan unumli foydalanib, go'zal obrazlar yaratishda tilning nozik semantik imkoniyatlarini qo'llab o'z badiiy maqsadiga yo'naltiradi.

Abdulla Oripov she'riyatida qo'llangan metaforik ma'noni funksional nuqtai nazardan birlamchi va ikkilamchi nominativ metaforik ma'noga bo'lindi. Ikkilamchi metaforik ko'chma ma'noli so'z kognitiv yoki obrazli badiiy nutq hosil qilishi nuqtai nazaridan farqlanadi. Ikkilamchi metaforik ko'chma ma'noni funksional nuqtai nazardan kognitiv funktsiyali ikkilamchi, obrazli ikkilamchi, obrazli-kognitiv funktsiyali ikkilamchi metaforik ko'chma ma'nolarga ajratildi. Lisoniy metafora ko'p hollarda ijtimoiy shartlangan bo'lib, u denotativ bog'liqlikka ega bo'ladi. Badiiy metafora esa konnotativ ko'chim asosida bo'lib, ko'proq okkazonal xarakterdaligi bilan ajralib turadi.

Xulosa. Kuzatishlardan ma'lum bo'ldiki, badiiy metafora so'z semantik strukturasiidagi ifoda semalarining kuchayishi, buning evaziga atash semalarining kuchsizlanishiga asoslanadi. Badiiy metaforik ma'no poetik obraz yaratish uchun ham xizmat qiladi. Aslida poetik leksika tarkibida bo'lmagan so'zlar metaforik ma'nosi bilan poetik qiymat kasb etishi mumkin.

Abdulla Oripovning mumtoz janrda yaratilgan she'rlarida qo'llangan badiiy san'atlar ko'proq so'zlarning ifoda semalariga tayangan holda yaratilgan. Abdulla Oripov g'azallarida metaforik ko'chma ma'no asosidagi badiiy san'atlarning aksariyati o'xshatish bo'lib, tashbih va istiora miqdori nisbatan bir-biriga mos. Tashbihning tashbihi sarih, tashbihi kinoyat turi ko'proq uchraydi. Bir metaforik ma'no asosida yaratilgan bir nechta badiiy san'atni birlashtirish ham ko'rish mumkin. Tashbeh, istiora, mubolag'a, tazod va tanosub Abdulla Oripov she'riyatida ko'pincha yaxshi keladi va ularning ifodalovchilari umumiydir.

Metafora voqelikning o'zgarish talqini, falsafiy mushohadalarning o'ziga xos birligi sifatida ruhiyatning ko'rinmas olamini tabiat bilan bog'laydi. Shu yo'l bilan shoir bizni “begona” ko'lamlarga, ularni esa bizga yaqinlashtiradi. Metafora – Abdulla Oripov she'riyatida: murakkab obrazlar uyg'unligi, tegishli syujet va haqiqiy holatlarni o'z holicha bera olish, poetik matnning ichki qurilmasini shakllantira oluvchi, ekspressiv nominatsiyalar hosil qiluvchi, subyektiv modallik ifodachisi, mavhumni aniqlik va aniqlikni mavhumlik negizida ochib beruvchi kognitiv hodisa, olamni idrok etish, biror hodisa yoki voqeaning bir qismi yoki ko'rinishi.

ADABIYOTLAR

1. Oripov A. Tanlangan asarlar. 1-jild. – Toshkent, 2000.
2. Oripov A. Tanlangan asarlar. 2-jild. – Toshkent, 2000.
3. Oripov A. Tanlangan asarlar. 3-jild. – Toshkent, 2001.
4. Oripov A. Tanlangan asarlar. 4-jild. – Toshkent, 2001.
5. Haqqulov I. Tasavvuf va she'riyat. – Toshkent: G'afur G'ulom, 1991.
6. Alisher Navoiy. Nasoyim ul-muhabbat. Hikoyatlar va hidoyatlar/ O.Davlatov nasriy bayoni. – Toshkent: O'zbekiston. 2015.
7. Nasrullayeva G. Antropotsentrik metaforaning lisoniy, kognitiv va lingvomadaniy aspekti: Filol. fan. ... nomz. dis. – Farg'ona, 2019.
8. Maxmaraimova Sh.T. Olamning milliy lisoniy tasvirida teomorfik metaforaning kognitiv aspekti: F. f. f. d. (PhD) dis. avtoref. – Qarshi, 2018.
9. Hojiyev S. So'z ma'nosining ko'chishi bilan bog'liq lingvistik hodisalar: Filol. fan. ... nomz. dis. avtoref. – Toshkent, 2007.

10. Suyarova Nargiza Yuldoshevna. Comparative aspects of metaphorical terms and their translations from English into Uzbek. *NeuroQuantology* 2022; 20(12). Page: 3188-3194
11. Suyarova Nargiza Yuldoshevna. "Belgi" denotativ semali metaforalarning tasnifi, kognitiv strukturasi va leksikografik talqini. *Filol. fan. ... fals. dokt. (PhD) dis. avtoref.* – Qarshi, 2021;
12. Shoabdurahmonov Sh., Asqarova M., Hojiyev A., Rasulov I., Doniyorov X. *Hozirgi o'zbek adabiy tili. 2 tomlik.* – Toshkent: O'qituvchi, 1980. T.
13. Sayfullayeva R., Mengliyev B. va boshq. *Hozirgi o'zbek adabiy tili: Darslik.* – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.
14. Шодмонова Д.Э. Абдулла Орипов шеърятининг лингвопоэтик хусусиятлари / Материалы VI Международной научно-практической интернет-конференции «Актуальные научные исследования в современном мире» (26-27 октября 2015 г.) – Украина, Переяслав-Хмельницкий. – С. 132-137.